

להלכה העיקר כדעה ראשונה (רמ"א רעג,א). אך לכתחילה אין נכון לעשות כן, לשנות מקומו מחדר לחדר או מאיגרא לארעא אפילו היתה דעתו מתחילה לכך. ואולם אם רואה מקומו מאותו מקום, נראה שיש להקל אפילו לכתחילה אם דעתו לכך בשעת הקידוש (עפ"י באור הלכה שם. ובאופן זה יש להקל גם מהחדר למרפסת הסמוכה, אבל לא לחצר או לסוכה שאינה צמודה לבית, וכן לא כשצריך לעבור חדר מדרגות משותף כדי להגיע לגג. גם נראה שחדר השייך לאדם אחר, אפילו נמצא באותו בית דינו כבית אחר, ויש להסתפק אפילו כשנתן לו רשות להיכנס לשם. עפ"י שש"כ נד,ט ובהערות).

ג. כתבו הפוסקים שיש להקפיד גם על הפסק בשהיה בין קידוש לסעודה. ובליל הסדר שיש שהות ארוכה בין הקידוש לסעודה, יש שכתבו שלכתחילה ראוי לשתות רביעית שלמה מכוס הקידוש כדי שיחשב הקידוש במקום סעודה. ודעת הגר"ז אויערבך זצ"ל שרשאי להאריך בהגדה ואין לחוש להפסק כי כיון שמחויב בהגדה לפני האכילה, אין ההגדה מהווה הפסק.

דפים קא – קב

קפז. א. המברך על אכילה או שתיה במקום אחד ושינה את מקומו – האם צריך לברך שוב כשחוזר ואוכל?
ב. האם שינוי יין מצריך ברכה?

א. המברך על אכילתו במקום אחד ואכל ושינה את מקומו; לדברי רב ושמואל צריך לברך שוב כשחוזר ואוכל, בין אם אוכל במקום אחר בין אם חוזר למקומו ואוכל (כמבואר בסוגיא לגרסתנו, וכפרשב"ם ועוד ראשונים), כיון ששינה מקומו תמה אכילתו הראשונה והרי זו אכילה אחרת. ולרבי יוחנן אין צריך לברך שוב. והשיבו על דבריו מהברייתא.

ונחלקו אמוראים בדבר; לרב חסדא, לא הצריכו לברך שוב אלא בדברים שאינם טעונים ברכה לאחרים במקומם (לפרש"י רשב"ם רמב"ם (ברכות ד,א) וראבי"ה: דברים שברכתם 'בורא נפשות'. לפתוס' רי"ף רז"ה רא"ש ר"ן ומרדכי: אפילו שבעת המינים, מלבד פת ומיני מזונות שאדם קובע סעודה עליהם. וי"א פת דוקא. ערשב"א, וכן דדו בתוס'), אבל דברים הטעונים ברכה לאחרים במקומם – אין צריך לברך מפני שחזר לקביעותו הראשונה ואינה אכילה חדשה. ורב ששת אמר: אחד זה ואחד זה צריך לברך. וסייעו לרב חסדא מדברי חכמים בברייתא. ואולם רבי יהודה סובר שאפילו בדברים הטעונים ברכה לאחרים במקומם צריך לברך שוב – מלבד אם נשאר מקצת מבני החבורה במקום האכילה, שאז כשיצאו מקצתם וחזרו (דוקא. מג"א קעח סק"ז) אינם צריכים לברך שוב.

א. רשב"ם ותוס' ורא"ש פסקו הלכה כרב חסדא. וכפי האמור נחלקו האם האוכל אחד משבעת המינים או שתה יין, בכלל דברים הטעונים ברכה במקומם הוא ואין צריך לברך שוב כששינה מקומו. או דוקא בפת או אף במזונות (וכן דעת הגר"א לדינא. ויש להחמיר לכתחילה להצריך לברך במקום האכילה בכל שבעת המינים, ולענין שינוי מקום שלא לברך משום ספק ברכות. עפ"י מג"א ומשנ"ב). ואילו הרי"ף נקט הלכה כרב ששת שאפילו דברים הטעונים ברכה לאחרים במקומם, צריך לברך אם שינה מקומו. וכן דעת ר"ח רז"ה ורבנו יואל הלוי (מובא במרדכי).

והרמב"ן מחלק (על פי גרסתו בגמרא) בין משנה מקומו וחזר אליו שאין צריך לברך, ובין אוכל במקום אחר שצריך לברך. וכן כתב הראב"ד (בהשגותיו על המאור), אלא שהוסיף שחילוק זה אמור רק לגבי דברים שאין טעונים ברכה לאחרים במקומם, אבל בטעונים ברכה במקומם, הואיל ולא היה רשאי לצאת, אם יצא וחזר טעון ברכה בתחילה שהרי הפסיק הפסק גמור. להלכה פסק השלחן ערוך כשיטת הרי"ף, ואילו הרמ"א פסק כשיטת התוס'. וכתבו פוסקים

אחרונים שאנו נוקטים כדברי הרמ"א שאין צריך לברך ברכה שלפניה אלא בדברים שאין טעונים ברכה לאחריהם במקומם (עפ"י משנ"ב קע"א, ח; בן איש חי א בהעלותך ב; כף החיים קע"א, א ח יד כב). ויש אומרים שבני ספרד שקבלו עליהם הוראות מרן השלחן-ערוך, עליהם לנהוג כדבריו ולברך בכל אופן (אור לציון להגר"צ אבא שאול זצ"ל יז). ותלמידי חכמים ויראי ה' יש להם להחמיר שלא יבואו לידי כך, כדי לחוש גם לדעת השו"ע (תשובת הגר"מ פיינשטיין זצ"ל תחומין ו עמ' 30).

ב. גם אם היתה דעתו מתחילה לשנות מקומו למקום אחר – צריך לברך (עפ"י רא"ש ועוד. וכן יש לשמוע מרש"י ותוס' ברכות מג.). ומחדר לחדר בכי האי גוונא – ראה להלן.

ג. כתבו התוס' (כאן ולהלן ק): והרא"ש: יצא מן הבית למקום אחר בענין שצריך לברך, כשחוזר אינו מברך ברכת המזון על אכילתו הקודמת אלא ברכה שלפניה בלבד, אבל אם מלכתחילה יוצא ויש חשש שמא יפליג וכבר יתעכל המזון שבמעיו – צריך לברך ברכת המזון קודם שיצא. ומדברי הר"ה נראה שכשחוזר צריך לברך ברכת המזון על אכילה הראשונה. וכן דעת הרמב"ן הרא"ה והר"ן. וכן נראית דעת הרמב"ם (ברכות ד, ה).

השלחן-ערוך פסק שצריך לברך ברכה אחרונה על אכילה ראשונה. והרמ"א פסק שאין צריך. וכן נוקטים בני אשכנז והרבה מבני ספרד (ע' בן איש חי בהעלותך ב; כף החיים קע"א). ויש פוסקים לבני ספרד כדברי השלחן-ערוך לברך ברכה אחרונה בשינוי מקום, בין בפת בין בשאר דברים. ואולם אם לא אכל כשיעור שצריך לברך עליו ברכה אחרונה, לא יברך אף ברכה ראשונה על המשך אכילתו (עפ"י שו"ת אור לציון יז).

[מתוך דברי הרמ"א (קע"א, ב וכן במשנ"ב סק"א) משמע שלדעת השו"ע גם בפירות מברך 'בורא נפשות' במקום השני קודם שממשיך לאכול. ולולא דבריו היה מקום לומר בסברא שבזה מודים הרמב"ם והשו"ע שא"צ, כי הברכה שיברך לבסוף מועילה על שתי האכילות שהרי אין כאן הפסק ממש שאל"כ לא היה יכול לברך ברכה אחרונה. ורק בדברים הטעונים ברכה במקומם קבעו ברכה לכל אכילה ואכילה].

ד. בדברים שאין טעונים ברכה לאחריהם שצריך לברך, יש סוברים שאם הניחו שם מקצת חברים אין צריכים לברך (סמ"ק, מובא בבית יוסף או"ח קס"ח; רא"ש אות כו; רמ"א מג"א בהגר"א והגר"ז). וכן דייק השער-המלך (ברכות ד, ד) מרשב"ם בסוגיתנו. וכן פסק המשנ"ב להלכה עפ"י הרבה אחרונים). ויש חולקים (בית יוסף ב"ח וט"ז שם).

והוא הדין כשיצא לפני שאכל כזית, כל שהניח מקצת חברים אין צריך ברכה כשחוזר (כף החיים קע"א). וע"ש (ז) דעות הפוסקים כאשר השאיר אנשים שאינם אוכלים).

ה. כתבו פוסקים: גם דברים הטעונים ברכה לאחריהם במקומם, אם אכל מהם פחות מכשיעור חיוב ברכה אחרונה ושינה מקומו, דינו כדברים שאין טעונים ברכה אחריהם במקומם (עפ"י אבן העזר ועוד. וכן נקט המשנ"ב (רי"א ובשעה"צ) כדן פשוט. וע"ע רש"ש כאן וחזון-איש קכד). ואין הדבר מוסכם (ע' אגרות משה או"ח ח"א ק).

ו. לכתחילה אין לצאת באמצע האכילה למקום אחר כדי לסיים שם סעודתו, בין אם אוכל פת בין באכילת שאר דברים, כי צריך לכתחילה לברך במקום שאכל – אלא אם היה בדעתו בשעת הברכה לעשות זאת. וכן נהגו כשהולכים לסעודת נישואין (עפ"י משנה ברורה קע"ח ס"ק לג לו, מאחרונים). ויש אומרים שאין לצאת אלא אם בכוונתו לאכול במקום השני כזית פת (ע' פרי מגדים קפד, מובא במשנ"ב סק"ט; כף החיים קע"א, כג). ואולם לענין שינוי מקום נראה שאין הפרש אם אוכל במקום השני פת או שאר דברים).

ז. אם מחזיק המאכל ויוצא עמו; כתב המשנה-ברורה (קעה שקל"ט, מההיי-אדם) שגם זה נחשב שינוי מקום. ואילו הכף-החיים (שם טו כא) כתב שאם מחזיק הפרי שברך עליו, אין זה נחשב שינוי מקום (וע"ש באות כ ובבא"ח בהעלותך ב שאם יצא עם פת בידו - אין מברך עליה שנית). ויש מקום לומר שאף לדעת המשנ"ב, אם יש מהמאכל בפיו אי אפשר לחלק אכילתו לשתים ואין צריך לברך שוב. וכן מובא בשם הגרשו"א.
ובריטב"א (סוכה מה) מובא שאם יוצא לדבר עם חברו ע"מ לחזור לאלתר וכיו"ב - א"צ ברכה כשחוזר (וצרפו להלכה בשו"ת ר"י מסלוצק סוס"י ז. ותמה מדוע לא הובא בפוסקים. וברמב"ם (ברכות ד, ג) מפורש להפך). ובאגרות משה צדד בסברא שאם יוצא מהבית באופן שנצרך לחזור כגון לשוב לאורחיו או כגון מלצר הצריך לשמשם, אין זו יציאה המחייבת ברכה. ויש לעיין לפי"ז אם מניח שם חפץ וכד' שהוא זקוק אליו בהקדם, או שצריך לעשות שם דבר אחר, האם גם זה מקשרו למקומו או שמא רק בדבר שמחמת הסעודה).
ח. הרש"ש כתב לחדש שגם לתנא קמא דרבי יהודה ששינוי מקום אינו טעון ברכה - אם רצה מותר לו לברך. אך אין נראית כן דעת שאר הפוסקים.
שינוי ממקום למקום באותו בית - אינו נחשב שינוי מקום (רב חסדא בשם רב הונא. וכן שנו במתניתא דבי רב / בר הונא).

א. רש"י פירש 'ממקום למקום' - מבית לעליה (וכ"מ במגיד משנה בדעת הרמב"ם), ואילו רשב"ם ורי"ף פירשו [וכן יש גורסים בגמרא]: מפנינה לפינה באותו בית. וכן כתבו התוס' דוקא מפנינה לפינה, אבל מחדר לבית או מבית לעליה - הרי זה שינוי מקום. וכן דעת בית יוסף ושאר אחרונים.

ובר"ן משמע שבפת וכד' שאדם קובע לו מקום מסוים לאכילה, אפילו מפנינה לפינה באותו בית נחשב שינוי מקום.

ואף על פי שרוב האחרונים כתבו ששינוי מחדר לחדר בכלל 'שינוי מקום', מידי ספק לא יצא הדבר ואין לברך. וכמדומה שכך נוהגים (עפ"י באור הלכה קעה ד"ה בבית). ויש שנקטו להלכה ששינוי חדר נחשב שינוי מקום (עפ"י כף החיים קעה, ב וע"ש ד, שלכתחילה יש להזכיר אף שרואה את מקומו בחדר האחר); אור לציון יז).

ב. אפשר שאם חשב מתחילה לשנות מקומו לחדר אחר, אין צריך לברך שוב (ע' רמ"א קעה, א ומשנ"ב ובאה"ל; תו"א א כד).
יש מי שכתב שהיוצא מסעודתו למטבח להביא לו אוכל וכד', נראה שאין זה הפסק (עפ"י שבת הלוי ח"א רה הערה לסימן קעה).

ויתכן שבאדם ובמקום שרגילים לעתים לילך בתוך האכילה לחדרים אחרים באותו בית, שמא אין זה כשינוי מקום המפסיק. וכן הורה הגרשו"א באחרונה, שכהיום שרגילים בכך הרי זה כמו היתה דעתו מתחילה לכך (מובא בהליכות שלמה ח"ג).

ג. שינוי מקום מדירה לדירת חברו באותו בנין - נחשב כשינוי מבית לבית (הגר"א נבנצל שליט"א בשם הגרשו"ז אויערבך זצ"ל). ולענין שינוי מקום מבית לחדר מדרגות - נסתפק הרב שליט"א. ויציאה מביתו למרפסת שאינה מקורה - כיציאה מהבית היא. וכן כתב הגר"ח קניבסקי שליט"א, שהכל תלוי בקירוי גג; כל שהוא תחת אותה קורת גג, הרי זה כמחדר לחדר, וכל שיצא לאויר - כמבית לבית. ודעת הגר"מ מאזוז שליט"א שמרפסת פרטית הצמודה לדירה, טפלה לה אעפ"י שאינה מקורה [וכתב להוכיח מהרמ"א רעג, א], ואילו יציאה לחדר מדרגות נחשבת יציאה. ובשם הגרשו"א מובא (הליכות שלמה סדר ליל פסח) שאם אין למרפסת יציאה החוצה, אפילו אינה מקורה - הרי זה כשינוי מחדר לחדר, משא"כ כשיש לה פתח יציאה.

ד. הולכי דרכים מברכים ברכת המזון במקום שסיימו אכילתם. ואף לכתחילה מותר להם לאכול בדרך. ואפילו התחיל לאכול במקום אחד, והיה בדעתו להמשיך בדרך מותר. אבל המתחיל לאכול בבית ובדעתו להמשיך בדרך, בפת מועילה דעתו ואין צריך לברך שוב אחר כך, וגם לכתחילה מותר לעשות כן, ובפירות אין מועילה דעתו וצריך לברך שנית כשאוכל בחוץ (עפ"י משנ"ב קעח ס"ק מב). ו'מהארץ לעגלה' נראה שאין להחמיר כל כך, ואין נחשב שינוי מקום (שער הציון קעח, לח).

ב. אמר רבי יוחנן: שינוי יין (מחבת אחרת. ראשונים) – אין צריך ברכה. וכן שנו בברייתא.

א. דוקא לענין ברכת הגפן, אבל מברכים 'הטוב והמטיב' על שינוי יין – כאשר יש עמו אנשים נוספים ששותים עמו (ברכות נט), או אשתו ובניו, אך לא כשותה יחידי (תוס'). לדברי רשב"ם, בה"ג (הל' קידוש) ואור זרוע (ה"א קנו), וכן משמע ברש"י (ברכות נט), אין מברכים 'הטוב והמטיב' אלא כשהאחרון משובח מן הראשון. יש אומרים שלדעה זו אף במסופק אם נשתנה לטובה אם לאו – יש לו לברך (כן כתבו התוס' בברכות נט: ורא"ש בדעת רשב"ם – עפ"י הירושלמי). וכן נפסק להלכה, שאם אין ידוע שבחו של אחד על השני – מברכים 'הטוב והמטיב' על השינוי (או"ח קעה).

ויש שנהגו לברך רק על היין המופלג שבחו מן היין הקודם (ע' תרומת הדשן לד – מנהג אושטרייך). ואילו התוס' והרשב"א (בברכות) והרמב"ם (ברכות ד, ט) ובעל העיטור סוברים שעל כל שינוי מברכים [יש אומרים דוקא יין ממין אחר ולא מאותו מין אפילו הוא משובח מהראשון. ב"י עפ"י הרמב"ם], אפילו השני פחות טוב מהראשון, שעל ריבוי יינות הוא מברך, ובלבד שאינו גרוע יותר מדאי שאי אפשר לשתותו אלא ע"י הדחק. ויש אומרים שאם ידוע שהוא גרוע מן הראשון אין לברך עליו (ע' רא"ש ברכות פ"ט טו; תרומת הדשן לד).

ב. יש שכתבו שאין לברך 'הטוב והמטיב' אלא אם שותה רביעית הלוג מכל אחד משני היינות (מובא בכף החיים קעה, י. וע' מנחת יצחק ח"ט יד).

ג. כתב הגר"מ מאוזו שליט"א (בירחון 'אור תורה', אלול תש"א, בסיום הגהותיו) שאפשר לברך על מיץ ענבים 'הטוב והמטיב' כששתה יין בתחילה, כי יש אנשים שנוח להם יותר במיץ ענבים. וכל שכן כששתה מיץ תחילה ואחר כך יין.

עוד פרטי הלכות בברכת 'הטוב והמטיב' – בברכות נט.

דף קב

קפח. האם אומרים שתי קדושות (= מצוות, ברכות) על כוס אחת?

מבואר בגמרא ששתי קדושות שהן מענין אחד – נאמרות על כוס אחת, כגון יום טוב שחל במוצאי שבת, מקדשים ומבדילים על אותה כוס. ואילו שתי קדושות שונות – נאמרות על שתי כוסות לפי שאין עושים מצוות חבילות חבילות, כגון כוס ברכת המזון וכוס של קידוש או הבדלה. מלבד אם אין לו די יין – מסדר כולן על כוס אחת, כגון הנכנס לביתו במוצאי שבת ואין לו אלא כוס אחת, מניחו לאחר המזון ומסדר ההבדלה עם ברכת המזון עליו.

רבנו נסים אמר שמדובר כשהתחיל לאכול מבעוד יום, אבל התוס' כתבו שאין במשמע כן אלא התירו לו לאכול קודם הבדלה כדי לעשותה על כוס ברכת המזון – כמאן דאמר ברכת המזון טעונה כוס.

- א. יש סוברים [דלא כפרש"י (ברכות נא: ד"ה גר) רשב"ם תוס' ראב"ד ושאר פוסקים] שלפי המסקנא אפשר לברך ברכת המזון ולהבדיל על כוס אחת – ששתיהן ברכות על העבר, משא"כ ברכת המזון וקידוש (עפ"י הרי"ף והרמב"ם שבת כט, יב. בהסבר שיטה זו, ע' בחדושי הנצי"ב כאן ולהלן קו. שעורים לזכר א"מ ח"ב עמ' קה ואילך).
- ב. ברכת המזון וקידוש, יש מי שכתב שאין לעשותן על אותה כוס אפילו אם אין לו אלא כוס אחת, מפני שיכול לקדש על הפת (עפ"י מאירי). ולכאורה נראה שאם נוקטים ברכת המזון אינה טעונה כוס, עדיף לקדש על הכוס ויברך בלא כוס, מאשר לברך על הכוס ולקדש על הפת.
- ג. מי שלא הבדיל על הכוס במוצאי שבת ומבדיל עד יום שלישי ואז הוא ליל יום טוב, נראה שיבדיל ויקדש על שתי כוסות, שהרי אינו מזכיר בהבדלה קדושת יום טוב והרי כאן שתי ברכות שעניניהן שונים (עפ"י מגן אברהם רצט סק"ט).
- ד. יש נוהגים שלא לומר שבע ברכות בנישואין על כוס ברכת המזון אלא מביאים כוס אחרת (כן הביאו כמה ראשונים בשם מנהג צרפת). ואילו רבנו משולם היה אומר הכל על כוס אחת כי הכל דבר אחד, שברכת המזון גורמת לברכת הנישואין שתיאמר (תוס'). וכדעה זו נקטו העיטור ברכת חתנים דף סה: והראב"ה ח"ב תקיא, המכתם, מהר"ם חלאוה ועוד).
- השלחן-ערוך (אה"ע סב, ט) כתב שפשט המנהג כדעה אחרונה. ואילו הרמ"א כתב שבמדינות אלו נהגו כדעה ראשונה. ולענין ברכת היין – התוס' כתבו שאין לברך פעמים. ואולם יש נוהגים שאם אדם אחר מברך שש הברכות, יברך גם הוא על היין מלבד המברך ברכת המזון (ע' שורש מנהג זה באוצר הפוסקים שם. וע"ע שבט הלוי ח"ו רפא).
- ולענין מזיגת הכוס השניה [לפי המנהג הראשון]; יש אומרים למזגה לאחר ברכת המזון (עפ"י מגן אברהם קמו סק"א ועוד). ואולם הט"ז (באה"ע סב סק"ז) כתב שנכון למזוג שתי הכוסות לפני ברכת המזון.
- ובליל פסח שאין להוסיף על הכוסות, חלוקות הדעות כיצד ינהגו בברכות חתנים; יש אומרים לאמרן על כוס של ברכת המזון [וכשיטת השלחן-ערוך בעלמא, שהכל נאמר על כוס אחת] (ריעב"ץ. מובא בפתחי תשובה אה"ע סב ס"ק יח). ואולם הרמ"א כתב (בדרכי משה או"ח תעג, ד) ששבע ברכות ייאמרו על כוס של החתן, ולא על כוס המברך ברכת המזון. ויש שנהגו לברך שבע ברכות על כוס אחרת ולהניחה לכוס רביעי ואז לשתותה (ע' פ"ת שם בשם ריעב"ץ. ובאג"מ אה"ע צה) הקשה על מנהג זה והורה למעשה לנהוג כרמ"א. וכן הורה הגרשו"א למעשה (ע' מנחת שלמה תנינא ס, לא; הלי"ש ח"ג – וע"ש שצדד בענין סדר הברכות). ומשמע מדברי הפוסקים שאין לברך ברכת חתנים על כוס באמצע הסעודה – כי לא נתקנה אלא לאחר ברכת המזון. ע' מנחת שלמה יח, ו בהערה 7).
- ה. ליל פסח שחל במוצאי שבת ושכח ולא הבדיל עד לאחר אכילת האפיקומן, לא יבדיל על כוס בפני עצמה אלא על כוס ברכת המזון כדי שלא יראה כמוסיף על הכוסות, ובמקום שלא אפשר אומרים שתיים על כוס אחת. ורק אם נזכר באמצע הסעודה כתבו הפוסקים שמבדיל על כוס מיד, מפני שאסור לו להמשיך באכילתו קודם הבדלה (עפ"י הגרשו"א, שש"כ סב הערה מב).
- ו. ברכת אירוסין ונישואין נהגו לומר על שתי כוסות מפני שרגילים לבוא זה בלא זה. ועוד, מפני שנהגו לקרוא הכתובה בינתיים והוי הפסק (תוס'). ורבנו משולם הנהיג לברכן על כוס אחד, ואינו דומה לברכת המזון וקידוש שזה בא לסעודה וזה לקידוש היום.